

מירב רוט/ השקת הספר אוניברסיטת חיפה – 12.6.19

תודה רבה על ההזמנה להשתתף בהשקת הספר "חבלי אנוש" – שחבלים כה רבים משתלשלים ממנו, מעלה ומטה, רצוא ושוב, ואנסה לאחוז לרגע בקצה אחד, לגלוש ולטפס עמו כדי להעביר לכם טעימה ממנו, שתהיה רק חלקיק מן העושר העצום שפורשת רות קרא בנדיבות על קוראיה.

מצאתי ערך רב בשלוש תפיסות לידה פסיכולוגיות פרדיגמטיות שמפציעות בין שלל תיאורי הלידה הפסיכואנליטיים והקבליים שבספר, שמעניין בעיני להתחקות אחר ההבדלים ביניהן ומשמעותן.

הצורה הראשונה היא הלידה כאירוע של היחיד; השניה היא הלידה כאירוע של היטמעות, והשלישית היא הלידה כחיבור פורה.

אתחיל בלידה כאירוע של היחיד.

מתארת רות לקראת סוף הפרק הראשון, את אשליית הלידה של התינוק כאילו הוא אליק העולה מן הים. האחדות הבסיסית הטובה, שמתאר ויניקוט, מייצרת, ואני מצטטת: "אשליה של עצמאות, כיוון שהאם אינה חושפת אותו [את התינוק] למידה שבה הוא תלוי בה בתחילת חייו". בהמשך כותבת קרא: "בדומה לכך מתואר גם האל כמי שמאפשר את אשליית הקיום הסופי לצד ההווה האלוהית האין סופית, וכלשון בעל התניא, האל מציע לנו אשליה כי 'אנו דבר בפני עצמו'... ועוד: "על פי התפיסה הלוריאנית, האל 'מצמצם' את עצמו ומתבטל בפני האנושי, כשם שאם הסביבה מבליעה את צרכיה ונוכחותה כדי להעניק לתינוק הקטן קיימות וחירות". קרא מזכירה את המטפורה של באלנט, שעל המטפל להיות עבור המטופל כמים עבור השחיין, כאדמה הנושאת את ההולך עליה, עמיד בפני הרס כמים ואדמה. גם בתיאורה של ביטי רואי בפרק על הלידה בראי הריטואל הקבלי והחסידי, היא כותבת על, "רגע הלידה, [ואני מצטטת] כמצב של התחדשות טוטלית, כהווה שהיא זמינה אך איננה ממומשת עדיין... היא הכתר בבחינת 'איך' המכיל את כל ה'יש'. " ועוד היא כותבת: "עובד ה' האמיתי הוא העובר המגלם בהווייתו את כל מה שעוד יבוא אך טרם היה...". זוהי אם כן פוטנציאליות שעומדת בפני עצמה ויש לה חשיבות כבירה ככזאת. מחד, היא נושאת כוח בורא טוטלי, פנימי, טרום היווצרותי. בהיבט קיומי ממשי, היא מבטאת את הבקיעה מ-, שבפרק התשיעי בספר, על הגאולה כלידה והלידה כגאולה, מתוארת לפי הזוהר כיציאת מצרים. ואני מצטטת: "זוהי ההבקעה מרחם העולם, מהים הגדול והמסוכן, הוא הים האדום, הרומז לדם ולדינים. כל אלו מייצגים טראומה חונכת, 'הכרחית' ובלתי נמנעת. זוהי הבקעה שדומה ל'שינוי קטסטרופלי' שיכול להצמיח תיקון". (עמ' 376). אך אז מוסיפה קרא: "יתכן שלכך מתכוון הזוהר בתיאורי האצילות והבריאה כמצב של 'מטי ולא מטי', 'בקע ולא בקע' (נוגע ולא נוגע, בוקע ולא בוקע)". כלומר, ראשית, בהבטים אלה של הלידה, הדגש הוא על היציאה הטראומטית מ- שהיא גם גרנדיוזית כיציאת מצרים וגם מאיימת כמותה. שנית, לא בכדי יש בה מן הנוגע ולא נוגע, בוקע ולא בוקע, משום שהיא גם אוחזת בקצה חבל לידה אחר, הכרוך בפנטסיה פֶּרְתְּנוֹגְנִית, שמהווה בעיני, ברוח הפסיכואנליזה הקליינאנית, גם חלק מן הפנטסיה של התינוק להיפטר מאמו ואביו כמקדימים אותו, לבקוע מהם והלאה, כבעלי המפתחות לקיומו, כנושאי החוב שלו. כל חייו נדון האדם לשאת כאבן ריחים על צווארו את עול הלידה שהוענקה

לו כמתת אמביוולנטי, שמסבה לו לא מעט צער קיומי, ועדיין כבעל חוב הוא. הזעם צריך להיכבש, הרצון להיפטר צריך להיות מרוסן, כי הוא תלוי במולידיו ובאחר עד סוף ימיו. פנטסיית התינוק הפרתנוגנטי, שמכיל כבר את כל הקוד הקיומי לגלגוליו, מסוכנת אך משובבת נפש בשל הרצחנות המבורכת שבה הוא נפטר מן הרחם שבהופכו למים רבים אין הוא צריך לדעת אותו עוד.

תפיסה שנייה שמופיעה בספר, היא **הלידה כהיטמעות**. זוהי התפיסה של התינוק הנטמע בגן העדן, ברחם, באם הגדולה מן החלומות. כאן אנו עוברים מהיחיד אל הזוג, אך לא מדובר כאן בחיבור וזיווג פורה, אלא במגוון רחב של תיאורים בספרה של קרא של חדירות, פלישות, התמזגויות, היטמעויות באור הגדול, במים הרבים, בגן העדן הנכסף או האבוד. תיאורים אלה מצויים גם במיתוסים הקבליים הרבים המתוארים, וגם בתיאורים הפסיכואנליטיים של התינוק המבקש לפלוש לגוף האם כיקום ולכתר עצמו בו – פנטסיה שנלווית לה גם אימת הקלאוסטרם הסוגר עליו. בהקשר זה קרא מזכירה את הקונפליקט האסתטי של מלצר, המתאר את התינוק הניצב מול האם המסתורית, שככל שיופיה רב עבורו, כך רב הסבל בנפרדותו ממנה, בהיותה נושאת חלק שאינו שייך לו, אניגמטית, ולפיכך גם מפעימה וגם מרתיעה. התינוק מבקש לסגור את הפער הזה, להתאחד עם האם מחדש (או במחשבה קליינאנית, כביכול מחדש, שכן מעולם לא היה איחוד ללא מהמורות, גם ברחם לא). מדובר בהתאחדויות מפונטסות של השלמה לאחד שאין בה עוד צורך בזיווג ותנועה, שכן היא כשלעצמה זיווג בתנועה נצחית – יהיה זה הזוג ההורי המשולב, או התאומים הסיאמיים בתיאור החז"לי והקבלי של בריאת האנדרוגינס הקדמון, או הדימוי של אדם וחוה לא רק כזוג מחובר גב לגב כ"זו פרצופין" – היינו כמשלימים את שני הפנים לאחד שלם, אלא גם תפיסתם כאחים תאומים שהפכו לבעל ואישה – כלומר איחוד אינצסטואוזי שמבטל באופן פרברטי את המרחק והאיסורים, הסייגים והחלקיות. לא יחיד אוטארקי כמו במודל הראשון, אלא איחוד מקודש של זכר ונקבה המעורים זה בזה לבלי התר.

התפיסה השלישית היא תפיסה של הלידה כחיבור פורה, והיא כוללת שניים שהופכים לשלושה, כמו בלידת היצורים החיים כולם. אחד הסיפורים היפים בספר המתארים זאת הוא בעיני סיפור האיילה הסתומה, דימוי הגאולה כלידה בספרות הקבלית: במיתוס זה האיילה מתקשה ללדת כי רחמה צר, והיא כמעט מתה. קרא מציעה "להתבונן במצבה ה'סתום' של האיילה בשעת לידתה" (עמ' 372). אלא שאז, בתיאור ממסכת בבא בתרא עולה, שמגיע נחש, ובורסיה אחרת דרקון, ומכיש אותה "בבית הרחם", וכאשר היא מתרפה, הוולד יוצא. משהו באם החונקת את תינוקה בתוכה חייב למות, להרפות, כדי שהתינוק יוולד ממנה. האיילה, מספרת לנו קרא, משולה גם לבן, לעם ישראל הלחוץ ברחמה וגועה כדי להיחלץ, וגם לאם היולדת הנקרעת ומושיעה אותו ממצרה. אלא שזה כזה לא היה קורה, אלמלא הופיע השלישי. השלישי נחשב לסטרא אחרא, לאחר הרע, משום שהוא מפריד בין האם ליילוד. הוא לא מאפשר את הפנטסיה הראשונית שתיארתי, של נולד שאינו ער לקיומה של אם או זוג הורי המוליד אותו. הוא גם לא מאפשר את הפנטסיה השנייה, של אם ותינוק ממוזגים או של תינוק נטמע בגן העדן הרחמי לנצח בשליטה מלאה ובלעדיות מענגת. באופן פרדוקסלי, סטרא אחרא הוא שמציל הן את האם והן את העובר. הוא מחלץ אותם באלימות מבורכת מן הפנטסיות המשיחיות שלהם לטובת עולם החלקיות והכאב, שבו חיים שלושה, ולפיכך לעולם נדונים לחוש מודרים ומתחרים, מאויימים, אך גם מופרים בתלת הממד

המשחקי, המאופייין בתנועה המייצרת חיים. לא בכדי מתוארת הלידה בזוהר, בפרק השני בספר, ברצף של שלשות, כנאמר על ידי קרא כך: "הזוהר לפרשת תרומה מקביל בין שלושה אורות שנבראו ביום הראשון לשלושת היסודות והשליבים שמהם נבראו העולם והאדם. האור הראשון קשור, לפי הזוהר, בספירת החסד, ועליו נאמר "יהי אור"; האור השני, שבו טמונים החושך והסטרא אחרא, מסמל את הדין ועליו נאמר "ויהי חושך"; ולבסוף, נברא האור של ספירת התפארת, שמבדיל ומאזן בין שני האורות הראשונים, כנאמר, "ויבדל אלהים בין האור לבין החושך". ומשם ממשיכה רות קרא לשלושת היסודות מהם נברא האדם – אור, מים ורקיע, המקבילים להיאצלות שלושת האורות הנזכרים. והזוהר מתאר גם את תהליך היווצרות התינוק בשלושה מהלכים: את ראשית הווצרות התינוק מהאור העליון, המקביל לזרע האבהי, אליו מצטרפים המים, שהם הלחות והחומר האמהי, והם ראשית צורת הגוף, ולבסוף כשנרקם הגוף מצטרף לצורת התינוק החומר המכונה רקיע, שמעניק לו מתאר ודיוקן. ובמיתוס נוסף, דומה למיתוס האיילה, בעמ' 391, מתוארת האם הכורעת ללדת בראש הר (כיאה להרה), אך זו מבקשת להפיל את הוולד למותו, והנה אלהים שולח את הדרקון, או נשר, או עורבים, שמצילים את היילוד מאכזריות האם המפילה את תינוקה אל מותו. שוב ישנו פה היפוך או הכרה במורכבות – שהאם היולדת, הטובה כביכול, גם מסוכנת, והאב, השלישי, המפריד, הוא גם מושיע ומאפשר היוולדות לא אל תהום כי אם אל מתאר החיים, הכולל גבול, חלקיות, נשיאה בעול, שבשיאה מאפשרת יצירה ותיקון, שכמו בתפיסת קליין, כך גם בקבלה מכוונת בפנטסיה הלא מודעת לתיקון ההורה החבול, החלש, המסוכן. כך בפרק השלישי כתוב: "נשיאת העיניים לשמיים היא שבוראת ומתקנת את האלוהות... כינון האם כאם, הפיכתה משאלה של משבר לתשובה, כדרך שעושה הזוהר, שזוהי מטרת העבודה הקבלית" (עמ' 165).

אליק העולה מן הים והתינוק המאוחד עם אמו אינם מתקנים את האם, כי אינם מכירים בנפרדותה ולפיכך בפגיעותה, כי אם באים להתנכר לאלה כמאיימים ולפנטס שליטה דרך ביטולה או דרך היטמעות אחדותית בה. רק ההכרה המתאבלת על הפער הנצחי מן הרחם והאם מחליפה את הפתרונות המאניים בגעגוע יצרני ובתיקון יצירתי. ולשם כך דרוש השלישי. המשולש, המאפשר פרספקטיבה, מאפשר גם ראיית האובייקט הפצוע המכוננת יצירתיות נוכח המשאלה לתיקון, שעל פי מלאני קליין היא פוטנציאל מולד. נזכרתי באתי הילסום ויומן השואה שלה, בו היא מביעה את רצונה לקיים את אלהים בלבה, משום שהוא כה פצוע כעת, כשכל האנשים מפנים לו עורף בשל סבלם. היכולת לרפא את אלהים, שנבעה גם מהקשר עם ס', המטפל-מאהב שלה, העניקה לה משמעות, ערך, אהבת חיים ואופטימיות בתופת המוחלטת.

ולבסוף התייחסות קטנה לגוף האם כפרדס: מתוך קריאת ספרה הפרדסי של קרא, המסחרר בעושרו ומזמין למלמל "מים מים" מול הבוהק של רעיונותיו, עלו בדעתי הארבעה שנכנסו לפרדס – בן עזאי ובן זומא, אחר ורבי עקיבא, שרבי עקיבא מזהיר אותם לא לומר "מים מים" כשיראו אבני שֵׁישׁ טהור, "משום שנאמר – דובר שקרים לא יכון לנגד עיני". בן עזאי הציץ ומת – כי נכנס בלהט רב מדי, ומעניין אגב שעל פי המדרש העדיף לא להוליד ילדים מאהבתו לתורה כלומר העדיף דיאדה ללא שלישי. להט יתר הרג אותו. שני הציץ ונפגע – שעל פי המדרש משמעו שיצא מדעתו. ההיקסמות מן האם כאבדן בוהן מציאות. שלישי, אלישע בן אבויה, שדווקא היה מנוסה וכריזמטי, חכם וידען, "קיצץ בנטיעות", משמע הטיל ספק, כפר ומרד, ואף סחף אחריו אחרים. מעניין אגב, שקרא מתארת שלפי תיקוני הזוהר המונח "קיצוץ בנטיעות"

מפורש כפיצול בני הזוג והרחקתם זה מזו, בעוד שהנטיעות מסמלות איחוד הנושא פרי (עמ' 185). ולעומת שלשת אלה, רק רבי עקיבא נכנס בשלום ויצא בשלום. והנה, הקריאה בתיאורי הלידה בספר של קרא עוררו בי את המחשבה שהתינוק כבן אבויא הוא חלק אחד בלידה הפסיכולוגית, המבקש לבקוע מ- ולחפש דרכו בעצמאות, תוך סכנת אבדן הזיקה למקורותיו. בן עזאי ובן זומא כמוהם כאותו חלק בתינוק שחרד מן האם כמסוכנת וממיתה או מבקש בה את מותו כמקריב עצמו על קידוש האם; ולצדו החלק היוצא מדעתו בהיקסמותו הדו ממדית, מאבד את בוחן המציאות ומדמה מים במקום בו ראייה מפוכחת היתה רואה שיש – שניהם אובדים במשאלה לאחדות דיאדית שאין בלתה. ואילו התינוק כרבי עקיבא יכול לנוע רצוא ושוב, להיזון ולהיוולד שוב ושוב, עוד ועוד. אירוע הלידה ותולדותיו על פי קרא, הוליד בי אם כן מדרש חדש, של הפרדס כגוף האם, וארבעת המבקרים בו כייצוגים פרדיגמטיים לשלושת הלידות הפסיכולוגיות שלמעשה הן שלושה היבטים הכרחיים בכל לידה פסיכולוגית, ביחס התינוק לפרדס האם, אפשרויות המוציאות זו את זו אך גם מקיימות זו את זו.

ולסיום מילה על מעשה הכתיבה ועל מעשה הקריאה בספרה של רות קרא.

מעשה הכתיבה של קרא הלוא הוא הלכה למעשה של מעשה הלידה המרובה והעשיר שתיארה. קרא מזווגת את הפסיכואנליזה והקבלה במיומנות מפליאה, ויוצאת ממצרים אל ארץ פלאית חדשה שהיא יחידה במינה ובה בעת עוד מוסיפה להיווצר ולהתרחש בעודנו מדברים בה.

ולמעשה הקריאה בספר מצאתי הד בשלוש אמירות המופיעות בו: הראשונה, היא שספר הזוהר משול לרחם אמהי (עמ' 99); השניה, היא אמירתו של רבי נחמן שבכוחם של סיפורי מעשיות לפקוד עקרות ולהביאן להריון, ושלישית ועיקרית, היא אמירתה החוזרת של קרא בספרה, שהלידה אינה רק אירוע פריצה יחידני אלא גם מתמשך ואינסופי. בהשראת שילוש פורה זה אומר על חוויית הקריאה בספר מקורי ומיוחד זה, שמובטח לנו שככל שנקרא בו כך נמצא בו הן רחם שלייתי להתנחם ולהתרחם בו, והן עושר עצום של כוחות פריון להתעבר בהם שוב ושוב, נולדים למספר צורות כמספר קריאותינו בו, וקריאתו בנו.